

KORKUT ATA TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI DERGİSİ
Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi
The Journal of International Turkish Language & Literature Research

|| Sayı/Issue 4 (Nisan/April 2021), s. 199-208.
|| Geliş Tarihi-Received: 29.03.2021
|| Kabul Tarihi-Accepted: 17.04.2021
|| Araştırma Makalesi-Research Article
|| ISSN: 2687-5675
|| DOI: 10.51531/korkutataturkiyat.904919

Kutadgu Bilig’de İnşa Edilen Kadın Kimliği Üzerine Sosyal Bir İnceleme

A Social Review on Female Identity Built in Kutadgu Bilig

Erdi DEMİR*

Öz

Kutadgu Bilig, İslam dinini kabul etmiş Türklerin kadınlara bakış açısı, kadınların toplumsal ve kültürel kimliklerinin sorgulanması bakımından zengin bir veri sunmaktadır. Araştırmada, Kutadgu Bilig yapıtı referans alınarak, kadınların toplumsal konumları, evlilikler, kadın-erkek ilişkileri, toplumun kadına bakış açısı toplumsal cinsiyet ve feminist eleştirel yaklaşım temelinde incelenmiştir. Yapıt, tarama modeli kullanılarak doküman incelemesi yoluyla incelenmiştir. Doküman incelemesi yoluyla toplanan veriler içerik analizi yöntemiyle analiz edilmiştir. Araştırmada geçmişteki durum, nesne ve bireyler içinde buldukları koşullar içinde olduğu gibi yorumlanıp değerlendirilmiştir. Nitel bir araştırma özelliğine sahip çalışmada, kadınların toplumda ikincil bir şekilde konumlandırıldıkları, kadına bakış açısının ötekileştirici, asimetrik olduğu ve Kutadgu Bilig’in ataerkil yaklaşımın izlerini taşıdığı sonucuna ulaşılmıştır. Yapıtta, kadınların hane içinde konumlandırılarak içkili eğlencelerden uzak tutulması gereken bir varlık olarak sunulduğu görülmüştür. İdeal kadın olarak oluşturulan kadın tipinin toplumsal cinsiyet normlarıyla uyumlu, itaatkâr, erkek otoritesini kabul eden kadınlar olduğu anlaşılmıştır. Yapıt, ataerkil kodlara sahip olması sebebiyle toplumsal cinsiyet normları açısından zengin bir kaynak sunmaktadır.

Anahtar kelimeler: Kutadgu Bilig, kadın, ataerkillik, toplumsal cinsiyet, namus

Abstract

Kutadgu Bilig offers a rich data in terms of the perspective of Turks who have accepted the Islamic religion on women, questioning the social and cultural identity of women. In the study, the social positions of women, marriages, male-female Relations, Society's perspective on women were examined on the basis of gender and feminist critical approach, with reference to Kutadgu Bilig's work. The artwork was examined through document review using the scanning model. Data collected through document review was analyzed by content analysis method. In the study, the past situation, objects and individuals were interpreted and evaluated as in the conditions in which they were located. A qualitative research study concluded that women are positioned in a secondary way in society, that the view of women is otherizing, asymmetric, and that Kutadgu Bilig bears traces of the patriarchal approach. In the work, it was seen that women were presented as an entity that should be positioned in the household and kept away from drinking entertainment. It was understood that the type of woman created as the Ideal woman was women who were compliant with gender norms, obedient, accepting male authority. Due to its patriarchal codes, the work offers a rich resource in terms of gender norms.

* Doktora Öğrencisi, Akdeniz Üniversitesi Akdeniz Uygarlıkları Araştırma Enstitüsü Yeni ve Yakınçağ Araştırmaları Ana Bilim Dalı, Antalya/Türkiye, e-posta: edemir.akdeniz@gmail.com, ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3227-5984>.

Key Words: Kutadgu Bilig, woman, patriarchy, gender, honor.

Giriş

Kutadgu Bilig, Türk kültür tarihinin yazılı kadim metinlerinden bir tanesidir. 11. Yüzyılda Yusuf Has Hacıp tarafından kaleme alınan yapıt, yazıldığı dönemin sosyo-kültürel, dini, toplumsal iklimini yansıtmaya bakımdan büyük öneme sahiptir (Taş, 2013: 247). "Mutluluk Veren Bilgi" anlamını taşıyan yapıt, Balasagunlu Yusuf tarafından mesnevi formatında kaleme alınmıştır (Arat 1979; Ercilasun 2003: 764; Yavuz 2009: 165). *Kutadgu Bilig*'de; akıl, devlet, adalet, kanaat olmak üzere insanın sahip olduğu özellikler dört başlık altında incelenmiştir. Adalet kavramını padişah (Kün-Toğdı), devlet makamını vezir (Ay-Toldı) göstermektedir. Akıl kavramını, vezirin oğlu (Ögdilmiş), kanaat kavramını ise vezirin kardeşi, (Odgurmuş) göstermektedir (Arsal 1947: 659; Önler 2003: 180; Anıl 2004: 92; Yavuz 2009: 169; Taş 2013: 248; Kaya 2017: 6).

Kutadgu Bilig'in, birçok beytinde Arapça ve Farsçanın etkileri görülmektedir (Ercilasun 2003: 772). Yapıtın referans kaynakları Türk devlet yönetim kültürü ile İslamiyet teamülleridir (Cafer 1984: 56; İnalçık 2000: 12-13). Nitekim *Kutadgu Bilig*, Göktürkler, Uygurlar, Gazneliler, Büyük Selçuklu Devleti gibi Türk devletlerinin tarihsel ve geleneksel devlet-yönetim tecrübelerini yansıtmaktadır (Kafesoğlu 1980: 3). *Kutadgu Bilig*'de, ahlaki, felsefi mesajlar, karşılıklı konuşma biçiminde aktarılırken devlet yönetiminde toplumun huzuru ve barışı için gerek olan adaletin nasıl tesis edileceği zengin bir tecrübeyle anlatılmaktadır. *Kutadgu Bilig*, devlet yönetim kademesinde görev alacak kişilerde ne tür özellikler bulunması gerektiği konusunda tavsiyelerde bulunan bir siyaset bilimi yapıtıdır. Bu bağlamda, İslam dinini kabul eden Türk Boylarının kültürel dönüşümlerini yansıtmaya, gelenek, görenek, aile yapıları, toplumsal kabuller, değerler sistemini içermesi bakımından büyük bir öneme sahiptir (Yılmaz 2002: 9; Önler 2008: 442). *Kutadgu Bilig* (1069-1070) Orhun Yazıtları ve Türk mitolojik halk destanlarıyla kıyaslandığında fikir geleneği açısından Türk kültüründen derin izler taşımaktadır. Nitekim *Kutadgu Bilig*, evlilik, aile, çocuk yetiştirme, kadının toplumsal konumu ve işlevleri hakkında zengin veriler sunmaktadır (Anıl 2004: 98; Önler 2008: 454; Ertuğrul 2010: 16; Karaman 2016: 95; Şenata Aydın 2018: 295).

Türklerin İslam dinini kabulü ile Türk toplumunun geleneksel yaşam biçiminde bir takım değişiklikler olmuştur. Örneğin, İslamiyet öncesi Türk toplumunda tek eşlilik yaygınken İslamiyet sonrası Türk toplumunda çok eşli evlilikler (poligami) görülmeye başlanmıştır. Evlenme, mirastan pay alma, boşanma konularında İslami usuller benimsenmiştir (Kurnaz 1991). İslamiyet sonrasında, İslamiyet öncesi Türk toplumunda kadının sahip olduğu toplumsal konumu, ekonomik ve politik hakları sınırlanmış, kadının toplumsal statüsü hane içi toplumsal rol ve eylem biçimlerine endeksli hale gelmiştir (Ertuğrul 2010: 16-17). Fakat Kur'an-ı Kerim ve hadisler incelendiğinde; kadınları aşağılayan, hakaret ederek ötekileştiren herhangi bir hükmün olmadığı görülmektedir (Günay 2000: 5). Bu sebeple toplumsal cinsiyet normlarının, biyolojik cinsiyetten farklı olarak toplum tarafından inşa edilen kültürel ve sosyolojik örüntüler olduğu anlaşılmaktadır (Demir 2020: 833). Toplumsal cinsiyet, toplumsal güç ve toplumsal statü ilişkilerini anlamaya yarayan, kadın-erkek arasındaki sosyal eşitsizliklere vurgu yapan bir kavramdır (Ecevit 2011: 4; Sancar 2011: 170; Demir 2021: 297). *Kutadgu Bilig*'de, erkeklerin kadınlara güvenmemesi gerektiği, kadınların erkeklerin denetimi ve gözetimi altında bulundurulmasının bir zorunluluk olduğu anlatılmıştır (Kılıçaslan Işık vd. 2014: 205). Yapıtın birçok yerinde kadın bedeninin araçsallaştırıldığı, kadının cinsel hayatının doğumlar yoluyla denetlendiği, doğurgan ve itaatkâr bir kadının, ideal bir eş olduğu ifade edilmiştir. Bu durumun sebebi yapıtın Türk toplumunda İslam'ın yayılma dönemlerinde kaleme alınması olarak gösterilebilir (Anıl 2004: 92).

Araştırmanın Amacı

Yusuf Has Hacıp tarafından kaleme alınan *Kutadgu Bilig*, İslamiyet etkisinde Türk toplumunun yaşam biçimlerini, siyasi ve toplumsal kültürünü yansıtmaları bakımından büyük öneme sahiptir. *Kutadgu Bilig*, kadının toplumsal konumu, yaşam biçimleri, evlilik, aile hayatı ve toplumsal rolleri hakkında birçok bilgi sunmaktadır. Araştırmada *Kutadgu Bilig*'de anlatılan İslamiyet etkisinde Türk toplumunda kadınların toplumsal statüleri sorgulanmakta, toplumsal yaşamda ne gibi bir işlevi ve önemi olduğu incelenmektedir. Bu sayede *Kutadgu Bilig*'de kadın temasının nasıl işlendiği hakkında bilgi edinmek hedeflenmektedir.

Araştırmanın Modeli

Kutadgu Bilig'de inşa edilen kadın profilini incelemeyi ve kadınların toplumsal konumunu araştıran bu çalışmada tarama modeli kullanılmıştır. Tarama modeli, geçmişteki bir durumu ya da devam eden bir olayı olduğu gibi objektif bir şekilde betimlemeyi amaçlayan bir araştırma modelidir (Karasar 2002: 77). Tarama modeli, bütünlük arz eden kitap, makale, dergi, sınıf kayıtları, nüfus kayıtları, mahkeme kararları, disiplin tutanakları, gazeteler gibi birçok materyali inceleyebilir.

Veri Toplama Tekniği

Doküman incelemesi, nitel araştırmalarda yaygın olarak kullanılan veri toplama tekniklerinden birisidir. Çalışmada, araştırma konusuyla ilgili doküman incelemesi yapılarak detaylı veriler toplanmıştır. Nitekim doküman incelemesi konuyla ilgili yapılmış yazılı, sözlü, görsel, işitsel, dergi, makale, kitap, gazete, istatistik, kayıtlar, arşiv belgelerini anlamlı bir bütün oluşturacak şekilde inceleme ve değerlendirmedir (Yıldırım ve Şimşek 2016). Literatür taramasıyla önceki yapılmış çalışmalarda ne gibi konulara değinildiği, hangi ortak özellikler olduğu tespit edilebilmektedir. Bu bağlamda diğer çalışmalarda olmayan ve uygulanacak olan çalışmada nasıl bir sonuç veya bulguya ulaşılabileceği düşünülebilir. Doküman incelemesi yapılırken dokümanın nereden ve nasıl temin edileceğinin belirlenmesi gerekmektedir. Ayrıca dokümanın kullanım izni ve gerekli yasal etik prosedürlerin yerine getirilmesi araştırmanın güvenilirliğini güçlendirecektir (Kuzu 2013: 109). Dokümanların güvenilirliğini sınıdıktan sonra verilerin incelenmesi araştırmanın daha sağlıklı bir şekilde yürütülmesini sağlayacaktır.

Verilerin Analizi

Çalışmada, doküman incelemesi ile elde edilen veriler içerik analizi yöntemi kullanılarak analiz edilmiştir. İçerik analizi, metinleri özetlemekten öte içeriğin çözümlenmesi, araştırılarak yorumlanması, mesajların, kodlanan verilerin açıklanması ve yorumlanmasıdır (Özkan 2019: 3). İçerik analizi, verilerin elde edilmesi, karşılaştırılması, anlamlandırılarak sınıflandırılması ve yorumlanmasını içermektedir. İçerik incelemesi sadece internet üzerinden yapılan bir araştırma yöntemi ya da veri toplama tekniği değil, verilerin kıyaslanarak bilinmeyen ve yeni bilgiler keşfetmeye yöneliktir (Bowen 2009: 27). Araştırmada *Kutadgu Bilig* yapıtı analiz edilerek, kadınlarla ilgili beyitler tek tek incelenmiştir. Kadınların toplumsal işlevleri, aile, evlilik hayatı, çocuk bakımı, hane içi sorumlulukları, hane dışı sorumlulukları beyitlerin anlamlarına göre sınıflandırılarak temalara ayrılmıştır. Sınıflandırılan veriler toplumsal cinsiyet olgusuyla somutlaştırılarak yorumlanmıştır. Araştırmanın geçerliliği ve güvenilirliğini güçlendirmek için beyitlerin yapıtta geçtiği yerler alıntılarla metin içi alıntı yöntemiyle paylaşılmıştır.

Evlilik ve Kadın İlişkisi

*Kutadgu Bilig'*de evlilik kurumuna ilişkin detaylı bilgiler verildiği görülmektedir. Yapıtta, neslin devam edebilmesinin yolu evlilik ve kadınlar olduğu anlatılmıştır. Nitekim kadının toplumsal işlevinin, insan neslinin devamını sağlamak olduğu şu şekilde anlatılır; “Ne der işit insanların seçkini, neslin kesilmemesinin kadındır çaresi” (Yusuf Has Hacip 2019: 275).

*Kutadgu Bilig'*de erkeklere kadınlar hakkında verilen tavsiyeler şu şekildedir: “Dünyanın tadı üçtür; biri yemek-içmektir, ikincisi kadındır, avutur erkeği üçüncüsü sağlıklıdır.” (Yusuf Has Hacip 2019: 290). Çünkü huzurlu ve mutlu bir hayat için yeme-içme kadar doğal olan bir şey varsa o da her erkeğin kadına ihtiyacı olduğudur. Kadın, erkeği oyalama, eğlendirme, acısını dindirme ve yeri geldiğinde güzel sözler söyleyerek onu mutlu etme aracıdır. Yani kısaca kadın erkeğe bağlı ve bağımlı olmalıdır. *Kutadgu Bilig'*de erkeklerin gönlünü hoş etmek ve toplumsal hayatı sürdürülebilir kılmak için bir dizi tavsiyelerde bulunulmuştur. Tavsiyelerden birisi de: “Yedirmeli, içirmeli ve giydirmeli At koşum, çokça köle ve kız vermeli.” ifadesidir (Yusuf Has Hacip 2019: 198). Nitekim köle ve kız bağışlamak sözlerinin aynı cümle içinde sarf edilmesi dikkat çekicidir. Dede Korkut Oğuznameleri ile kıyaslandığında kadınlara evlilik konusunda söz hakkı tanınmamış olmasıyla *Kutadgu Bilig'*teki evlilik anlayışının örtüştüğü görülmektedir. Dede Korkut Oğuznamelerinde, kız kardeşi Banu Çiçek ile evlenmek isteyen Bamsı Beyrek'e hitaben kızın Ağabey'i Deli Karçar:

“Bin erkek deve getirin dişi deve görmemiş olsun, bin de aygır getirin ki hiç kısrakla çiftleşmemiş olsun, bin de koyun görmemiş koç getirin, bin de kuyruksuz kulaksız köpek getirin, bin de pire getirin. Eğer bu dediğim şeyleri getirirseniz pekâlâ verdim.” demiştir (Ergin 1971: 66-67).

Dolayısıyla kadın, erkeğe veriliyorsa erkek de kadına verilmelidir. Evlilik konusunda sadece söz hakkının erkeklere verilmiş olması, tek taraflı, cinsiyetçi, hegemonik ataerkil bakış açısının bir yansıması olarak değerlendirilebilir (Debreli 2016). *Kutadgu Bilig'*de evliliğin teşvik edilerek, insanların çoğalması gerektiği belirtilmiştir. Aksi takdirde çocuğu olmayan kimselere toplum nazarında iyi bir niyetle bakılmayacağı şu şekilde ifade edilmiştir: “İnsan evlenip, oğul kız sahibi olmalıdır, çocuksuz denmesi insana sövgü sayılır.” (Yusuf Has Hacip 2019: 275). Kaldı ki Türk toplumunda evlilik, aile kurmak, çoğalmak, bir kadının anne olması toplumsal bir değer olarak atfedilmektedir. Bir kadın için en kutsal, ahlaki erdem anne olmak hatta erkek çocuk dünyaya getirebilmektir (Akyüz 2010: 175; Koç 2017: 149).

Ebeveynlere verilen toplumsal mesajlarda evliliğin teşvik edilerek kız evlatların çok geç olmadan evlendirilmesi gerektiği anlatılmıştır. Yapıtta kız evladını zamanında evlendirmeyen ailelerin pişman olacakları vurgulanırken, erkeksiz kalan kadınların evlilik dışı ilişkilere sapacağı uyarısında şu şekilde bulunulmuştur: “Kızını beysiz tutma, evde uzun zaman pişman olup hastalanmadan ölürsün.” (Yusuf Has Hacip 2019: 357). İslami geleneklere göre bir babanın görevi, erişkin çağa gelen çocuklarını evlendirmektir. Nitekim yaşı geçen çocukların evlendirilememesi riski vardır, bu durum neslin devamı açısından tehlikeli görülmektedir (Anıl 2004: 94). *Kutadgu Bilig'*de gelin olacak kadınlar, süslenmek, bezenmek, güzel elbiseler giyinmek, güzelleşmek eylemleri ile anılmıştır. Evlenecek gelinin, güneş gören dünya gibi aydınlanacağı, huzurlu ve mutlu hayata kavuşacağı ifade edilmiştir (Yusuf Has Hacip 2019: 287). Aile kurmak konusunda aile terbiyesi almış, haramdan ve günahattan sakınan kadınlar ile evlilik yapılmasını tavsiye eden beyitlerin yanında kadınların güvenilmez, sözünden dönen, aldatıcı olduğunu

anlatan ifadelerin bulunması bir çelişkidir. Aşağıda kadınların toplumsal yaşamda evliliklerini teşvik edici ifadelere yer verilmiştir.

“Bezenip bu dünya kendini güzelleştirir/Süslenmiş gelin gibi gönlü uçurur.” (Yusuf Has Hacıp 2019: 287).

“Tuzakçı görünmez, yemini gösterir/Bezenmiş gelin gibi gönül çeler.” (Yusuf Has Hacıp 2019: 289).

“Doğudan dal budak saldı ateş gibi yalım/Dünya aydınlandı yüzünü açar gibi gelin.” (Yusuf Has Hacıp 2019: 308).

“Gelin kızın sevinci gerdek gecesi/Alp erin övücü savaş günleri.” (Yusuf Has Hacıp 2019: 205).

Nitekim yapıttan insan neslinin devam edebilmesi için kadınların evlilik yapmaya teşvik edildiği anlaşılmaktadır. Evlilik yapıp aile kuracak kadınlardan övgü ve güzel sözlerle bahsedilirken, eş seçimi hakkında kadınlara söz hakkından bahsedilmemiş olması dikkat çekicidir. Yapıtta eş seçecek erkeklere tavsiyelerde bulunan yazarın, eş seçimi konusunda kız-kadın ayrımı yapması bekâret tabusuna dikkat çektiğini ortaya koymaktadır. Evlilik yapılacak kadının güzel ahlaklı, gözü açılmamış bir kadın olmasını tavsiye eden yazar, aslında toplumsal cinsiyet rolleriyle uyumlu, hegemonik erkekliğin iktidarını kabullenecek, uysal başlı, itaatkâr bir kadın imajı çizmiştir.

Aile Kurumu ve Hane İçinde Kadın

Aile, Türk toplumunun en kutsal değerlerinden birisidir. Geleneksel ahlaki norm ve değerler sisteminin aktarılması, sosyalleşmenin sağlanması gibi işlevlere sahip olan aile kurumu, Türk milli kültüründe önemli bir yere sahiptir (Doğan 2012: 188-190). *Kutadgu Bilig'*de aile kurmanın bir erdem olduğu, hem bu dünya hem de ahirette mutlu olmanın yollarından birisinin aile kurmak, evlenmek olduğu anlatılmıştır (Albayrak vd. 2015: 16).

*Kutadgu Bilig'*de evlenilecek kadınlarda bulunması gereken özellikler ve evlilik hayatı hakkında çarpıcı bilgiler verilmiştir (Özbolat vd. 2018: 1157). Yusuf Has Hacıp, evlenmek isteyen bir erkeğin, evleneceği kadını iyi seçmesi, kadının ailesini araştırması, soruşturması gerektiğini tavsiye etmiştir. Bu bağlamda gınahtan sakınan, el değmemiş ve bakire kadınlarla evlenmenin daha olumlu sonuçları olacağını belirtmiştir. Daha önce evlilik yapmamış ev kızlarının boşanmış kadınlardan daha ideal bir eş olacağı, şu sözlerle aktarılmaktadır; “Ev kızı al, el değmemiş, senden başka erkek yüzü görmemiş.” (Yusuf Has Hacıp 2019: 354). Erkeklere evlenme, seçme hakkını doğrudan tanıyan ataerkil bir anlayışın yansıması olarak yapıttta kadınlara evlilik konusunda seçme hakkı tanınmadığı şu şekilde ifade edilmiştir; “Kadın alma, alırsan kendine, sen gınahtan sakınanı al erenler eri.” (Yusuf Has Hacıp 2019: 355). Evlilik tavsiye edilen kişilerin “kız” ve “kadın” biçiminde ayrılması, bekâret ayrımı yapıldığını göstermektedir. Bekâret ise, bir kadın için saflığın, temizliğin, masumiyetin simgesi olarak değerlendirilmektedir (Kılıçaslan vd. 2014: 206). Nitekim evlenmeden önce bir kadının cinsel birliktelik yaşamaması, ayıp, günah ve namussuzluk olarak algılanmaktadır. Namus olgusu, toplumsal normlara, aidiyetlere, ahlak kurallarına, gelenek ve göreneklere bağlılık şeklinde tanımlanabilir (King 2008: 317; Kalav 2012). Namus, toplumsal cinsiyet normlarıyla anlam kazanan, ataerkil yaşam biçiminin ürettiği bir olgudur (Kalav 2012: 151). Yapıtta kadınların namus olgusundan bahsedilirken erkeklerin namus olgusundan bahsedilmemiş olduğu görülmüştür. Dolayısıyla ataerkil normlarla kurgulanan namus olgusu, kadın bedeninin araçsallaştırılarak değersizleştirilmesi sonucunu doğurmaktadır.

Yapıtta evlenecek kişi, kadında dört türlü özelliği göz önünde bulundurmalıdır; zenginlik, soyluluk, güzellik ve anlayışlılık. Zengin kadın ile evliliğin sonucu kölelik, soylu kadınla evliliğin sonu gurur ve kibir, görünüm olarak güzel kadınla evliliğin sonu hüsrandır. Günah ve haramdan korkan bir kadınla evlilik yapılması halinde diğer özelliklerin o kadında birleşeceği öngörülmüştür. Çünkü “haramdan ve gınahtan sakınan bir kadın, asildir.” (Yusuf Has Hacıp 2019: 355-356). *Kutadgu Bilig'*de kadın hane içinde konumlandırılarak kadının toplumsal konumu, hane içerisindeki rollerle sınırlandırılmıştır. Kadın, çocuğun bakımı, çocuk yetiştirilmesi, soyun devamı gibi işlevleri yerine getiren özellikleri ile tanımlanırken, kadınların içkili toplantı ve eğlencelerden uzak tutulması gerektiği, aksi takdirde kadınların, evlilik dışı ilişkilere yönelebileceği belirtilmiştir (Arsal 1947: 683).

Hane içi Roller ve Kadın

*Kutadgu Bilig'*de aile hayatı ve evlilik kurumu hakkında sıklıkla öğütlerde bulunulmuştur. Kişi, ister kız evlat sahibi olsun ister erkek evlat sahibi olsun, çocukları arasında ayırım yapılmaması gerektiği, çocuklar arasında bir fark olmadığı yapıtın birçok yerinde vurgulanmıştır (Köksel 2011: 332-340; Tellioglu 2016: 213). *Kutadgu Bilig'*de vezir, devlet makamını temsil ettiği için, adaletin tesis edilmesi, insanların huzur ve barış içerisinde yaşayabilmesi adına vezir olacak kişinin, soylu, ahlaki olgunluğa sahip, terbiye almış bir aileden gelmesi gerektiği belirtilmiştir (Adalıoğlu 2013: 249). Devlet yönetiminde görev yapacak gerekse toplumsal hayat içerisinde önemli roller üstlenecek kişiler hakkında aile terbiyesi almasının büyük bir sorumluluk gerektirdiği birçok beyitte ifade edilmiştir. Aşağıda çocuk yetiştirilmesiyle ilgili *Kutadgu Bilig'*de yer alan tümcelere yer verilmiştir.

“Senden ay gibi bir oğul ya da kız olursa/Evinde eğit, eğitme dışarıda” (Yusuf Has Hacıp 2019: 356).

“Kimin oldu ise oğlu kızı/Nasıl gelir o kişinin uykusu” (Yusuf Has Hacıp 2019: 119).

“Kimin varsa oğlu kızı/Ağlayıp sızlamaktır onun işi” (Yusuf Has Hacıp 2019: 123).

“Oğlun kızın sebebi atadır ya da ana/Tavrı bozursa ya da itilirse bir yana” (Yusuf Has Hacıp 2019: 141).

“Acıma oğula kıza değnek vur/Oğula kıza değnek bilgi öğretir” (Yusuf Has Hacıp 2019: 142).

*Kutadgu Bilig'*de çocuk yetiştirilmesinin sorumluluğu anne ve babaya ait olduğu belirtilmiştir. Oğul ya da kızın tavrı bozursa sebepleri ebeveynlerdir. Bu sebeple “kimin oğlu ya da kızı varsa ağlamaktır, sızlamaktır onun işi” denilmektedir. Beyitlerde çocuk eğitimi konusunda anne ve baba sorumlu gösterilmiş gerekirse değnekle çocukların dövülmesi tavsiye edilmiştir. Çocukların eğitim yerinin hane içi olarak tarif edilmesi düşündürücüdür. Nitekim hane içi sorumluluk ve görevler geleneksel olarak annede bulunduğu için çocukların yetiştirilmesi, bakımı, eğitiminden sorumlu olan kişi doğal olarak anne olmaktadır (Anıl 2004: 95; Emiroğlu 2012: 1028). Bu bağlamda *Kutadgu Bilig'*de mevcut durumu betimlemek yerine tasarlanan ve idealize edilen insan tipinin kurgulaması yapılmıştır. Çocuk yetiştirilmesinin ideal mekânı hane içi gösterilmiş, sorumluluk öncelikle kadına sonra babaya yüklenmiştir.

Ataerkil Hegemonya ve Kadın

Ataerkil kültür, erkeklerin sosyal, ekonomik hayatta kadınlardan daha fazla hak ve özgürlükler elde etmesini sağlayan düşünceler, yapılar ve eylemler bütünüdür (Tong

1989). Ataerkillik, sosyal yapı sistemlerinin, pratiklerin erkek baskısı ve hükmü altına olmasını ifade eden bir yaklaşımdır (Lerner 1986: 38; Walby 1990: 20; Demir 2018: 37). Ataerkillik, toplumsal cinsiyet normlarını besleyen, erkeğin otorite ve iktidarını simgeleyen bir yapıdır (Günindi Ersöz 2016: 21).

İslamiyet öncesi Türk toplumunda erkeklerin savaşçı özelliklerinin bulunması, erkek çocuklarının evlenmesine rağmen anne ve babaya maddi, manevi bakım ve yardımlarını devam ettirmesi; erkek çocuklarının kız çocuklarından daha fazla ilgi görmesini sağlamıştır (Gültepe 2013: 191). Kız çocuklarının evlenerek haneden ayrılacağı düşüncesi, savaşlarda bakıma ve yardıma muhtaç durumda olması sebebiyle kız çocukları ikinci planda yer almıştır. Bununla birlikte İslamiyet öncesi Türk toplumunda Hakanlar, yanlarında hatun bulunmadığı zamanlarda elçi ya da misafir kabul etmemişlerdir. Kadınlar, yönetici, vali, kale komutanı, elçi olabilmiş, bir çok ritüel ve özel günlerde meclislere katılmıştır (Gökalp 1990: 158; Kılıç Özkaynar 2017: 23). *Kutadgu Bilig*'de İslamiyet etkisinde Türk toplumunun kadın-erkek sosyal ilişkilerini, değer yargılarını yansıtmaya bu bakımdan önem arz etmektedir. Yapıtta erkekliğin yüceltilmesi, kadınlara yönelik olumsuz benzetmeler yapılarak gösterilmiştir;

“Karakarga mızrak gibi gagasıyla öter, sesi genç bir kızın sesine benzer.” (Yusuf Has Hacip 2019: 38) tabiriyle kadın sesinin karakarganın sesi gibi kötü olduğu benzetmesi yapılmıştır. Erkeklerin verdiği sözü yerine getirmesi münasebetiyle güvenilir ve dürüst kimseler olduğu ima edilirken kadınlar için; “Bu kocamış dünya döne huybudur Tavrı kız gibidir, yaşı uzundur” (Yusuf Has Hacip 2019: 61) tabiri kullanılarak kadınların sözünde durmaz, güvenilirmez, aldatıcı kimseler olduğu mesajı verilmiştir. Bu dünya hayatı tıpkı kadınlar gibi aldatıcı ve hilekârdır. Bu yaklaşımlarla kadınların tavırları hakkında olumsuz eleştirilerde bulunulmuştur. Kadınlara ötekileştirici ve dışlayıcı bir dil kullanan yazarın erkeklere kötü bir benzetme veya olumsuz eleştiri getirmemiş olması ironiktir. “Tam bir kız gibidir bu dünyanın edası, Seni aldatmasın ey düzgün tavrılı” (Yusuf Has Hacip 2019: 472).

Kadınlara cinsiyetçi bir bakış açısıyla seslenen beyitlerde sözünden dönen kişinin olsa olsa kadın olabileceği söylenmek istenmiştir. Çünkü erkeklerin güvenilir, dürüst ve sözüne itibar edilen doğru kişiler olduğu anlatılmıştır. Beyitte geçen “düzgün tavrılı” kadınlar olamayacağına göre kastedilen erkeklerdir.

“Soru sormak erkektir ey hakan, Cevabı dişidir, yeterince düşünürsen” (Yusuf Has Hacip 2019: 105). Sözüyle soru sorabilmek, düşünebilmek; cesaret gerektiren bir davranış olduğu için bu tavrın erkeklere özgü olduğu mesajı iletilmiştir (Şenata Aydın 2018: 296). Yapıtta, sosyal olarak inşa edilen ataerkilliği besleyen çok sayıda beyit bulunmaktadır. Kadınların karga sesli, sözünde durmayan, güvenilirmez, döne, aldatıcı olduğunu vurgulayan yazarın, betimleme ve benzetmeler yoluyla cinsiyetçi, hegemonik ve ataerkil bir dille yapıtı kurguladığı anlaşılmaktadır (Kılıçaslan vd. 2014: 204-205). Kadınların evlilik, eş seçimi, siyasi ve ekonomik hayata katılımları, kamusal alanda temsilleri konularında herhangi bir söylemin paylaşılmaması düşündürücüdür. Bu bağlamda yapıtın ataerkil kodlara sahip olduğu söylenebilir.

Sonuç

Kutadgu Bilig'in tarihsel önemi ve vermiş olduğu evrensel mesajların yanında kadın çalışmaları disiplini açısından zengin bir veri kaynağı sunmaktadır. Yapıtta kadınların hane içinde konumlandırıldığı, hane içi toplumsal rollerin ve evliliklerin özendirildiği görülmektedir. Kadınların toplumsal saygınlığı hane içi görevleri, annelik rolü, evlenmeleri, iffetlerini korumalarıyla ilişkilendirilmiştir. Yapıtta geç olmadan

evlenen, itaatkâr, gelenek ve göreneklerine bağlı kadın tipinden övgüyle bahsedilirken bazı yerlerde de kadınlar için “dönek”, “sözüne güvenilmez”, “aldatıcı”, “karga sesli” gibi olumsuz ifadeler kullanılmıştır. Kadınlara biçilen toplumsal roller, benzetme ve ifadeler toplumun bakış açısını yansıtmaları açısından önemlidir.

Yapıt, dini ve geleneksel motivasyonların toplumsal yapıya ne şekilde sirayet ettiğinin en güzel örneklerinden birisidir. *Kutadgu Bilig'*de İslamiyet öncesi Türk toplumunun hayat kültüründe var olan, Alp tipi savaşı, at binen, kılıç tutan, ok atan kadın tipinden bahsedilmemiştir. Kadınlar için hane içinde konumlandırılması ve eğitilmesi düşünülen, içkili eğlence meclislerinden uzak tutulması gereken bir varlık olarak gösterilmiştir. Dolayısıyla Dede Korkut Oğuznameleri'nde anlatılan Hakan ile toylara katılabilen, vali, ordu komutanı, elçi olabilen kadın tipi ile *Kutadgu Bilig'*de kurgulanan kadın tipi tezat oluşturmaktadır. *Kutadgu Bilig'*de kadınların kamusal alanda temsilinden öte hane içi görevler, annelik rolü, çocuk bakımı gibi toplumsal cinsiyet normlarıyla uyumlu özellikleriyle ön plana çıkmıştır. Kadınlar için korunmaya muhtaç, eğlence hayatlarından uzak tutulması, hane içinde olması gereken bir karakter imajı çizilmiştir. Korunmaktan kasıt, kadının namusu ve iffeti, yani kısaca kadın bedenidir. Namus kavramı kadınlar için kullanılırken erkekler için söz konusu olmadığı anlaşılmaktadır. Namus olgusu, gelenek ve göreneklere aidiyet, bir toplumdaki ahlak kurallarına bağlılık anlamlarını kapsamalarına rağmen yapıtta kadın bedenini denetleme aracı olarak algılanmıştır. Ataerkil düşünce sisteminin etkisiyle kadınların cinsel saflığını vurgulama aracı olan namus, kadın ve erkek bireyler arasında hiyerarşiye dayalı, iktidar ilişkisi kurgulayan bir sosyal ilişki ağı tesis etmektedir. Bu durum kadın ve erkek bireyler arasında eşitsizliğe yol açmaktadır.

Dolayısıyla öznel karakter taşıyan yapıtın, ataerkil, cinsiyetçi hegemonik bir bakış açısıyla kaleme alındığı anlaşılmaktadır. Aile terbiyesi almamış olan kadının sürekli kötü yollara (evlilik dışı ilişkiler) sapma ihtimalinden bahsedilirken, kötü yola sapacak olan erkeklere değinilmemiş olması dikkat çekicidir. Bu yönüyle yapıtta toplumsal cinsiyet normlarının, ataerkillik anlayışının derin izdüşümlerini görebilmek mümkündür.

Kaynaklar

- Adalıoğlu, Hasan Hüseyin. (2013). Bir Siyasetnâme Olarak Kutadgu Bilig. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (34), 237-253.
- Albayrak, Fatma ve Serin, Nilüfer (2015). Kutadgu Bilig ve Marifetname'de Kadın Algısı. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, (8), 16-37.
- Anıl, Adile (2004). Kutadgu Bilig'de Kadın. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, (32), 91-99.
- Arsal, Sadri (1947). Kutadgu Bilig. *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, 13(2), 657-683.
- Arat, Reşit Rahmeti (1979). *Kutadgu Bilig*. İstanbul: Türk Kültürünü Araştırmaları Enstitüsü Yayınları.
- Caferoğlu, Ahmet (1984). *Türk Dili Tarihi I-II*. İstanbul: Enderun Kitabevi.
- Bowen, Gleen A. (2009). Document analysis as a qualitative research method. *Qualitative research journal*, 9(2), 27-40.
- Cesur-Kılıçaslan, Seher ve Işık, Toprak (2014). Perceptions of Women in The Balance of Power in Turkey". <file:///C:/Documents%20and%20Settings/user/Belgelerim/Do>

- wdownloads/PERCEPTIONS_OF_WOMEN_IN_THE_BALANCE_OF_P%20(1).pdf, [Erişim: 06.03.2021].
- Debreli, Zekiye Gizem (2016). Kutadgu Bilig’de Kadın. *Studies of The Ottoman Domain (Osmanlı Hâkimiyyet Sahası Çalışmaları)*, 6(11), 38- 60.
- Demir, Erdi (2018). *Kadınların Siyasal Katılımı Antalya’da AK Parti ve CHP Kadın Kolları Örneği*. Antalya: Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi.
- Demir, Erdi (2020). Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Kadının Siyasetteki Rolü ve Önemi. Yunus Emre Tansü (Ed.). *Abay Kunanbayev Anısına Türkiye ve Türk Dünyası Araştırmaları-III*. (s.833-863) Gaziantep: İKSAD Publishing House.
- Demir, Erdi (2021). Halit Ziya’nın Aşk-ı Memnu Romanında Kadın Temsillerinin Toplumsal Cinsiyet Açısından İncelenmesi. *tarr: Turkish Academic Research Review*, 6(1), 293-307.
- Doğan, İsmail (2012). *Sosyoloji Kavramlar ve Sorunlar*. Ankara: Pegem Akademi Yayınları.
- Ecevit, Yıldız (2011). Toplumsal Cinsiyet Sosyolojisine Başlangıç, Yıldız Ecevit ve Nadide Karkıner. (Ed.). *Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları*. (s.2-29) Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Emiroğlu, Selim (2012). Kutadgu Bilig’de Çocuk Eğitimi. *Turkish Studies (Elektronik)*, 7(1), 1027-1041.
- Ercilasun, Ahmet Bican (2003). İlk Müslüman Türk Devletlerinde Dil ve Edebiyat. *Türkler*, C. 5. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 759-783.
- Ergin, Muharrem (1971). *Dede Korkut Kitabı*. İstanbul: MEB Yayınları.
- Ertuğrul, Gökhan (2010). The Status of Turkish Women in Anatolia. *Atatürk Dergisi*, 1(3). 9-39.
- Gökalp, Ziya (1990). *Türkçülüğün Esasları*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayını.
- Gültepe, Necati (2013). *Türk Kadın Tarihine Giriş Amazonlardan Bacıyan-ı Rum’a*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Günay, Umay (2000). *İslami Dönemde Türk Toplumunda Kadının Yeri ve Önemi*. Ankara: Milli Folklor Dergisi.
- Günindi Ersöz, Aysel (2016). *Toplumsal Cinsiyet Sosyolojisi*. Ankara: Anı Yayınevi.
- İnalçık, Halil (2000). *Kutadgu Bilig’de Türk ve İran Siyaset Nazariye ve Gelenekleri, Osmanlı’da Devlet, Hukuk, Adalet*. İstanbul: Eren Yayınları.
- Karaman, Ahmet (2016). Uygur Atasözlerinde Kadın (Woman in Uyghur Proverbs). *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, (41), 93-111.
- Karasar, Niyazi (2002). *Bilimsel Araştırma Yöntemi*. Ankara: Nobel Yayınları
- Kafesoğlu, İbrahim (1980). *Kutadgu Bilig ve Kültür Tarihimizdeki Yeri*. İstanbul: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Kaya, Umut (2017). Kutadgu Bilig ve Yusuf Has Hacib’in Eğitimle ilgili Görüşleri. *Düzce Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1(1), 1-26.
- Köksel, Behiye (2011). Orhon Yazıtlarında Kadın. *Humanities Sciences*, 6(2), 331-341.

- Kurnaz, Şefika (1991). *Cumhuriyet öncesinde Türk kadını (1839-1923)*. T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu.
- Lerner, Gerda (1986). *The creation of patriarchy (Vol. 1)*. USA: Oxford University Press.
- Önler, Zafer (2003). Kutadgu Bilig'de İktidar Kavramı ve Siyaset Anlayışı. *Türkler*. C. 4, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 179-186.
- Önler, Zafer (2008). Kutadgu Bilig'de Toplumsal Kabul ve Geleneklerden Yansımalar. *U.Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(15).
- Özbozat, Abdullah ve Çomu, Aslı Emine (2018). Kadının Toplumsal Konumunu Siyasetnameler Üzerinden Okumak: Tipolojik Bir Yaklaşım. *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 18(2), 1152-1179.
- Özkan, Umut Birkan (2019). *Eğitim Bilimleri Araştırmaları için Doküman İnceleme Yöntemleri*. Ankara: Pegem Akademi Yayınları.
- Özkaynar Kılıç, Gülnaz (2017). Tarihte öne çıkan Türk lider örnekleri üzerine bir İnceleme. *Ekonomi İşletme ve Yönetim Dergisi*. 1(1), 10-31.
- Taş, İsmail (2013). The Problem of Good in Kutadgu Bilig. *Bilig*, 247-272.
- Tellioglu, İbrahim (2016). İslam Öncesi Türk Toplumunda Kadının Konumu Üzerine. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, (55), 209-224.
- Tong, Richard (1989). *Feminist Thought: A Comprehensive Introduction*. London: Unwin Hyman.
- Sancar, Serpil (2011). Erkeklik. Yıldız Ecevit ve Nadide Karkıner (Ed.). *Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları*, (s.168-191). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Fakültesi Yayınları.
- Şenata Aydın, Nalan (2018). Kutadgu Bilig'de Erkek ve Kadın Algısı Üzerine Bir Değerlendirme. Mehmet Şahin, Şeref Göküş (Ed.). (s.295-302), *Türk Akademik Araştırmalar dergisi uluslararası multidisipliner kongresi*.
- Walby, Sylvia (1990). *Theorizing patriarchy*. Oxford: Basil Blackwell.
- Yavuz, Kemal (2009). Yusuf Has Hacib ve Kutadgu Bilig. *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 37(37), 137-180.
- Yıldırım, Ali ve Şimşek, Hasan (2013). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık
- Yılmaz, Gökhan (2002). Yusuf Has Hacib ve Kutadgu Bilig Hakkında Ön Bilgi. *Kutadgu Bilig, Felsefe-Bilim Araştırmaları Dergisi*, (1), 8-14.
- Yusuf Has Hacib (2019). *Kutadgu Bilig*. Ankara: Ofset Matbaa.

